

LACKÓ MÁRIA

Az adóráták és a korrupció hatásai a munkapiacra

Keresztmetszeti összehasonlító elemzés az OECD-országokon

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan befolyásolják az adóráták, a korrupció és a különböző munkapiaci intézmények a munkapiac egyes szegmenseinek – a munkanélküliek, a foglalkoztatottak, az önfoglalkoztatottak, a rejtett gazdaságban dolgozók csoportjainak – relatív nagyságát a fejlett piacgazdaságokban. Az OECD-országok 1995–2000-es évekre vonatkozó regressziós elemzése megerősítik, hogy az adóráták és a munkapiaci intézmények eltérései mellett a korrupció mértékében meglévő különbségek is fontos tényezők a munkapiaci szegmensek relatív nagyságának magyarázatában. A rejtett gazdaság és az önfoglalkoztatás esetében az adóráták hatását kifejező együttthetők maguk is függnnek a korrupció mértékétől, amely hatást az adóráták és a korrupció között létező interakció testesít meg.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: H26, D73, J2, E26.

A munkapiac potenciális résztvevőinek rendszerint lehetőségük van arra, hogy eldöntsék, a munkapiac melyik részéhez csatlakoznak. Megválaszthatják, hogy e piac látható részét veszik célba (foglalkoztatottá, önfoglalkoztatóvá vagy munkanélkülivé válnak), vagy a nem látható (rejtett) gazdaságban helyezkednek el, esetleg mindkettőben részt vesznek.

A szakirodalom hosszabb ideje foglalkozik annak kiderítésével, hogy e döntések során a potenciális foglalkoztatók és foglalkoztatottak milyen tényezőket vesznek figyelembe. A munkanélküliségi, foglalkoztatottsági és önfoglalkoztatási ráták országok közötti különbségeinek keresztmetszeti vizsgálatai az adóráták és a munkapiac intézményeinek különbözőségeire összpontosítanak, míg azok a tanulmányok, amelyek a rejtett gazdaságban résztvevők arányának nemzetközi eltéréseit vizsgálják, az adóráták mellett hangsúlyozzák a korrupció elterjedtségének a fontosságát is.

Ebben a cikkben a változók három típusát használjuk arra, hogy megmagyarázzuk a látható és nem látható munkapiaci szegmensek relatív nagyságait: az adórátákat, a korrupció elterjedtségét és különböző munkapiaci intézményi változókat.

Elemzésünk újszerűsége abban áll, hogy a korrupció hatását nemcsak a rejtett gazdaság nagyságának magyarázatában vesszük figyelembe (ami az irodalomból következne), hanem – más munkapiaci intézményekkel együtt – fontos tényezőnek találjuk a munkanélküliség, a foglalkoztatottság és az önfoglalkoztatás országok közötti különbségeinek magyarázatában is.

---

* E kutatást az OTKA T 046638. számú programja támogatta. A szerző köszönettel tartozik *Michael Landesmann*nak (The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW), *Kőrösi Gábornak* (MTA, KTI) és *Simonovits Andrásnak* (MTA, KTI) értékes tanácsaikért.

A tanulmány először röviden áttekinti a korrupció gazdaságban betöltött szerepével foglalkozó irodalmat, és összefoglalja azokat az eredményeket, amelyek az adórátákat és a korrupciót a rejtett gazdaságok kialakulásával és kiterjedésével hozzák összefüggésbe. Ezt követően kerül sor a korrupció mint pótlólagos adó értelmezésére, valamint empirikus vizsgálatokra. Itt a korrupció (és egyéb tényezők) hatását ökonometriai becslések segítségével vizsgáljuk a munkapiac különböző részeinek alakulására az OECD-országok 1995–2000 közötti adatai segítségével. Az írást összefoglalás zárja.

A korrupció szerepe a látható és a rejtett gazdaságban

A korrupció fogalmának számos definíciója létezik. A legegyszerűbb definíció szerint a korrupció nem más, mint a közhatalommal való visszaélés magánnyereség elérése céljából. Elfogadva ezt az általános definíciót, nem hagyhatjuk figyelmen kívül annak lehetőségét sem, hogy korrupt viselkedés a magánszektorban is létezik, különösen ott, ahol a vállalatvezetők nem azonosak a tulajdonosokkal; itt a közszféra és a magánszféra közötti konfliktus a vállalati és a személyes magánérdekek konfliktusává alakul át.

Az elmélet rendszerint kétféle korrupciót különböztet meg: a kis és a nagy korrupciót. A kis korrupció a bürokráták, adóellenőrök, rendőrök stb. viselkedésében, a nagy korrupció a politikusok, parlamenti képviselők tevékenységében jelentkezik (vö. *Tanzi* [1998]).¹

Bizonyos országokban a korrupció nagyon elterjedt, más országokban tartósan alacsony szintű. Vajon egy-egy országban a tisztségviselők, az állam képviselői miért élnek vissza gyakrabban a közhatalommal, és miért követelnek maguknak nagyobb magánnyereséget ezáltal, mint más országokban? A különböző elméletek és empirikus vizsgálatok a történelmi és kulturális tradícióknak, a gazdaság fejlettségi szintjének, a politikai intézményrendszernek, a kormányok politikájának, illetve ezek kombinációjának hatásait hangsúlyozzák, amikor a korrupció terjedelmének országok közötti különbségeit magyarázzák (vö. *Treisman* [2000] és *Svensson* [2005]). A tanulmány kerete nem engedi meg, hogy a korrupció kialakulásának és fennmaradásának valamennyi magyarázó tényezőjét tárgyaljuk.² A következőkben csak azokat említjük, amelyek rendszeresen szerepelnek ökonometriai elemzésekben, s amelyeket mi is felhasználunk.

La Porta és szerzőtársai [1999] és *Treisman* [2000] felteszik, hogy a korrupció mértéke közvetlen viszonyban áll a korrupt tevékenységgel kapcsolatos várható (széles értelemben vett) költségekkel és nyereségekkel. A korruptan viselkedő tisztségviselők legnyilvánvalóbb költsége annak kockázata, hogy leleplezik és megbüntetik őket. Ez utóbbiak valószínűsége az adott ország *jogi rendszerének hatékonyságától* függ. A jogi rendszerek különbözőnek egyrészt abból a szempontból, hogy mekkora védelmet nyújtanak a magánszemélyek számára a hivatalnokok és politikusok korrupciójával szemben, másrészt milyen lehetőségeket biztosítanak a magánszemélyek így elszenvedett veszteségei megtérülésére. *La Porta és szerzőtársai* [1999] szerint az Angliában kialakult közösségi szokásjogra épülő jogi rendszer (*common law*) ebből a szempontból különbözik a kontinentális, római jogra épülő rendszerektől. A szerzők bemutatják, hogy a közösségi jogi rendszer esetén, azzal, hogy az nagyobb védelmet biztosít a magántulajdonnak az állami

¹ *Kornai-Rose-Ackermann* [2005] a korrupciót szélesebb mezőbe ágyazva, a tisztességtelenség egy megnyilvánulásaként tárgyalja. A korrupciós mechanizmusokat mint piachelyettesítő eszközöket tekinti *Galasi-Kertesi* [1987], [1988], [1991], valamint *Csekő* [1991], [1992].

² Egy friss összefoglaló tanulmány 70 magyarázó tényezőt gyűjtött össze az empirikus elemzésekkel foglalkozó irodalomból *Seldadyo-Haan* [2006].

beavatkozásokkal szemben, javul a kormányzási tevékenységek minősége, így többek között nagyobb az esély a korrupció megelőzésére.

A törvények betartását és betartatását illető várakozások és gyakorlat legalább olyan fontos, mint a törvények eredeti célja és megformálása. A jogi kultúrának ezt az oldalát tekintve is nagy a különbség az országok között abban, hogy milyen fontosságot tulajdonítanak a jognak a társadalmi rend megőrzésében. Kutatási eredmények azt mutatják, hogy Nagy-Britanniában és annak néhány korábbi gyarmatán a hangsúly elsődlegesen a törvények eljárási rendjén nyugszik, szemben a hierarchia és a hivatali autoritás elismerésével (vö. *Treisman* [2000]), amely más jogi kultúrákban kerül előtérbe.

A vallási tradíciók is olyan kulturális keretet alkotnak, amelyek megszabják a társadalmi hierarchiával szembeni magatartást. A katolikus, a keleti ortodox és az iszlám vallásokat a hierarchikus felépítés jellemzi, míg léteznek inkább egalitárius vagy individualisztikus vallások, mint például a protestantizmus. Ennek megfelelően a hivatalnokok visszaélései kevésbé elfogadottak az utóbb említett vallások befolyása alatt, mint az előbbieket esetén. A protestantizmus szemlélete nagyobb lehetőséget ad a hierarchiában elfoglalt pozíciókkal való visszaélések, így az állami hivatalnokok gyanús tevékenységeinek kiszűrésére és elítélésére. Ott, ahol az egyház és az állam hierarchiái szorosan kapcsolódnak egymáshoz, ez az ellenőrző szerep hiányozhat.

Az etnikai heterogenitás mértéke szintén fontos szerepet játszik abban, hogy egy társadalomban mekkora teret engednek a korrupciónak. E gondolat mögött az húzódik meg, hogy egy etnikailag heterogén társadalomban azok az etnikai csoportok, amelyek hatalomra kerülnek, rendszerint olyan szabályokat alkotnak, amelyek különböző formákban a hatalomból kirekesztett etnikai csoportok ellen irányulnak. Nagyszámú országra kiterjedő keresztmetszeti regressziós elemzésükben *La Porta és szerzőtársai* [1999] kimutatják, hogy a nagyobb etnikai heterogenitást mutató országokban nagyobb mértékű az állami beavatkozás, alacsonyabb a kormányzás hatékonysága, vagyis nagyobb a korrupció, és alacsonyabb minőségűek a szolgáltatott közjavak (ez utóbbiakat a szerzők demográfiai, oktatási és infrastruktúrát jellemző változókkal reprezentálják).

A politikai rendszer nyitottságának a mértéke és az, hogy milyen mélyek a demokrácia gyökerei, szintén befolyásolja a korrupció elterjedését és állandósulását. Egy demokratikusabb, nyitottabb politikai rendszerben a korrump tevékenységek lelepleződésének kockázata nagyobb lehet, mint zárt társadalmakban. Közvetett módon a magasabb gazdasági fejlettség szintén hozzájárulhat ahhoz, hogy a politikai hatalom visszaélései nyilvánosságra kerüljenek. A gazdasági fejlettség kiterjedtebb képzettséget, műveltséget és személytelen viszonyokat von maga után, ami növeli annak esélyét, hogy fény derül a politikai pozícióban lévők visszaéléseire (*Treisman* [2000]).

A korrupció specifikus tulajdonsága, hogy mindenki számára láthatatlan, kivéve az abban közvetlenül érdekeltet. Ebből következik, hogy a korrupció intenzitásának, elterjedtségének közvetlen mérése nagyon nehéz. Számos közvetett mód áll azonban rendelkezésre, hogy információkat nyerjünk arról, hogy egy országban vagy egy intézményben létezik-e korrupció. Információkat szerezhetünk

- újságokban, folyóiratokban megjelenő riportokból,
- a korrump intézményekről szóló esettanulmányokból, amelyek például az adóellenőrzést, vámeljárást végző, rendfenntartó intézményekkel foglalkoznak,
- kikérdezéses vizsgálatokból, amelyek irányulhatnak egy-egy intézményre vagy akár egy egész országra. Ezek a vizsgálatok rendszerint a korrupció észlelését mérik, s nem magát a korrupciót.

A kikérdezéses vizsgálatok eredményeit napjainkban mind a gazdasági szakemberek, mind a kutatók előszeretettel használják. A legismertebb kikérdezéses vizsgálat a Transparency International által készített nagyszabású felmérés, amelynek összegzéseképpen

kiszámított korrupciós index a világ szinte minden országáról rendelkezésre áll. Tanulmányunkban a számításokhoz ezeket a publikált indexeket használjuk.³ A Transparency International által évente készített korrupcióészlelési indexet többfajta kikérdezés és felmérés alapján határozzák meg: az adott ország üzletberekének és a helyi lakosságnak a kikérdezése mellett felhasználják a gazdaságikockázat-elemzők és országszakértők véleményét is. A korrupciós index, amely a korrupció szintjének észlelését mutatja, 1 és 10 közötti értékeket vehet fel, ahol az 1 a legkorruptabb, a 10 pedig a korrupciómentes környezetet jelenti.

Az elmúlt tíz évben tudományos kutatók és politikusok egyre többet foglalkoznak a korrupció természetével és azzal, hogy a korrupció miként fejti ki hatását a gazdaságra. Egy sor ökonometriai elemzés használta fel a rendelkezésre álló korrupciós indexeket, és jutott fontos kvantitatív eredményekre a korrupció hatását illetően. A vizsgálatok összességükben azt támasztják alá, hogy a korrupció negatív hatással van a gazdasági növekedésre (Mauro [2004]). Ezt az általános eredményt a következő konkrét eredmények alapozzák meg: a korrupció csökkenti a beruházásokat és ennek következtében a növekedési rátát is (Mauro [1995]), csökkenti az oktatási és egészségügyi kiadásokat (Mauro [1998]), csökkenti a közjavak bővítését szolgáló beruházásokat (Tanzi–Davoodi [1997]) és csökkenti a közszférára költött pénzek hatékony felhasználását.⁴ A korrupció

- eltorzítja az iparpolitikának a beruházásokra kifejtett hatását (Ades–Di Tella [1997]),
- csökkenti a közberuházások és az infrastruktúra hatékonyságát (Tanzi–Davoodi [1997]),
- csökkenti az adóbevételeket, főként az adó- és vámellenőrzésre gyakorolt negatív hatáson keresztül, és ezáltal
- csökkenti az államnak azt a lehetőségét, hogy a közkiadások szükséges szintjét fenntartsa (Tanzi–Davoodi [1997]),
- csökkenti a külföldi közvetlen beruházások volumenét, mivel úgy hat, mint egy pótlólagos adóteher (Wei [1997]).

A korrupció közvetlen hatását a különböző látható munkapiaci szegmensek alakulására (foglalkoztatás, önfoglalkoztatás, munkanélküliség) érdekes módon nem vizsgálják, a korrupciót csak a rejtett (nem hivatalos) gazdaság elemzésében veszik figyelembe mint komoly súlyú hatótényezőt. Elméletileg a korrupció és a rejtett gazdaság egymással kiegészítő⁵ vagy helyettesítő⁶ viszonyban állhat. Az eddigi empirikus bizonyítékok szerint azonban inkább kiegészítő jellegű a kapcsolat. Egy friss tanulmány alapján (Dreher–Schneider [2005]) azonban az összefüggés jellege a gazdasági fejlődéssel együtt változik: a magas fejlettségű országokra a helyettesítő, míg az alacsony fejlettségű országokra a kiegészítő kapcsolat a jellemző.

Loayza [1997] a rejtett gazdaság kialakulását vizsgálva, felteszi, hogy a túlzott adóterhek és a túlzott szabályozás, valamint az, hogy a kormányok nem is képesek az előbbieket kikényszeríteni, együttesen fontos magyarázó tényezők a rejtett tevékenységek elterjedésében. A gyenge kikényszerítő erőt a szerző a bürokrácia minőségi mutatóival és a korrupció szintjével méri. Loayza a latin-amerikai országok 1990-es évek eleji adatai alapján végez számításokat, és többek között ezen országok rejtett gazdaságának relatív nagyságát becsüli meg. Számításaihoz a látens változót tartalmazó MIMIC (*multiply causes*

³ Erről részletesen lásd például www.transparency.org/cpi/2000/cpi2000.html. Megjegyezzük, hogy vannak, akik kritizálják e korrupciós index kialakításának módját és értelmét; lásd például Sik [2002].

⁴ Egy példa ezekből az eredményekből: azokban az országokban, ahol alacsony szintű a korrupció, az állami egészségügyi kiadások jobban csökkentik a gyermek- és csecsemőhalandóságot, mint azokban az országokban, ahol magas a korrupció szintje (Rajkumar–Swaroop [2002].

⁵ Vö. Choi–Thum [2004], Rose–Ackermann [1999].

⁶ Vö. Friedman és szerzőtársai [2000], Johnson és szerzőtársai [1998].

and multiply indicators) modellt használja, amelyben exogén okok határozzák meg a látens változót, és ez utóbbi határoz meg egy sor endogén indikátorváltozót. Loyaza modelljében az exogén okok között szerepel a vállalkozási nyereség adórátája, a munkapiac merevségét jellemző változó, valamint a törvények betartásának változója.⁷ A számítások eredményei azt mutatják, hogy a rejtett szektor kiterjedése pozitív irányú kapcsolatban áll az adóterheket és a munkapiac merevségét jellemző változókkal, és negatív a kapcsolata a kormányzás intézményi működésének minőségi mutatóival.

Johnson és szerzőtársai [1997] átalakuló gazdaságokat vizsgálnak abból a szempontból, hogy miként hat egymásra a politika és a gazdaság intézményi rendszere, ezek hogyan befolyásolják a rejtett gazdaság növekedését, és ez utóbbi pedig miként hat a gazdaság teljesítményére. A szerzők egy egyszerű modellben ábrázolják, hogy az adók és szabályozók milyen módon befolyásolják a vállalatokat, amelyek a nem hivatalos (rejtett) vagy a hivatalos gazdaságban való részvételükről döntenek. A nagyobb nem hivatalos gazdaság a közösségi jövedelmekben veszteséghez vezet, ezáltal csak kevesebb közjó szolgáltatása válik lehetővé, így kevesebb lesz a jogszerű ügylet és rend, kisebb lesz a közszféra termelékenysége, ami pedig tovább növeli a nem hivatalos gazdaság méretét. A nem hivatalos gazdaságban tevékenykedő vállalatok adót nem fizetnek, és nem is részesülnek a közjavakból (mint például a jog és a rend szolgáltatása). Ehelyett magánügynökségeket fizetnek – például a maffiát –, hogy kikényszerítsék a szerződések betartását, és hogy megvédjék magukat a lopásoktól. Az elméleti modell elemzése azt mutatta, hogy az itt vázolt rendszerben több egyensúly is létezik.

Johnson és szerzőtársainak empirikus elemzése alátámasztja elméleti modelljüket. A szerzők, mivel szerintük a hivatalos GDP nem tartalmazza a nem hivatalos szektor kibocsátását, ez utóbbi nagyságát az adott országban fogyasztott összes elektromos áram segítségével becsülik. A becslések a különböző átalakuló országok esetére nagy változatosságot mutatnak a nem hivatalos gazdaság méretére vonatkozóan, de nagyok a különbségek a teljes GDP szintjét és növekedési ütemét illetően is, ha azokat a publikált hivatalos GDP megfelelő mutatójával hasonlítják össze.

A hivatalos gazdaságban való részvétel relatív költségeinek és hasznának számszerűsítésére a szerzők egy sor mutatószámot felhasználnak: ezek a gazdaság liberalizációját, a privatizációt, a deregulációt, a korrupció és az adók méltányosságának mértékeit, a jogi környezet jellemzőit (így a beruházások jogi biztonságát, a jogi szabályozottságot, valamint a beruházások védelmében felépített jogi rendszer kiterjedtségét és hatékonyságát) mutatják. A vizsgált országokban a fenti intézményi és jogi jellemzőkben megnyilvánuló jobb teljesítmény általában kisebb nem hivatalos gazdasággal és nagyobb hivatalos GDP-vel jár együtt. Ehhez társul az, hogy a nagyobb nem hivatalos gazdaság és a kisebb hivatalos kibocsátás többnyire nagyobb költségvetési hiánnyal és nagyobb inflációval jár együtt.

Friedman és szerzőtársai [2000] azt a kérdést vetik fel, hogy mi is vezeti a vállalkozókat arra, hogy a rejtett szektorba vonuljanak. A szerzők két, egymással versengő hipotézist állítanak fel: az első szerint a magas adóráták, a második hipotézis szerint olyan speciális politikai és szociális intézményi keretek ösztönzik a vállalkozókat erre, amelyek hatnak a kormányzás minőségére (például a túlzott bürokrácia és korrupció, valamint a gyenge jogi környezet). A két hipotézis vizsgálatához a szerzők 69 ország 1990-es évekre összegyűjtött adatait használják, amelyek az adórátákra, a bürokratizmus terheire, a korrupcióra, a jogi környezet jellegére és a nem hivatalos gazdaság mértékére

⁷ Ez utóbbi vakváltozó (dummy) három szubjektív indikátornak (a bürokrácia minőségének, a korrupció kormányzásban játszott szerepének és a törvények betartásának) az átlaga. Az egyes indikátorokat az *International Risk Guide* közli az 1990–1992 évekre.

vonatkoznak. Elemzésük szerint nincs bizonyíték arra, hogy a közvetlen és közvetett adók magasabb rátája nagyobb rejtett gazdasággal járna együtt. A szerzők valójában ennek ellenkezőjét tapasztalták: azokban az országokban, ahol magasabb volt a közvetlen adók rátája, a rejtett gazdaság aránya kisebbnek bizonyult. Ez a paradox jellegű összefüggés azonban elveszti szignifikanciáját, amikor a magyarázatba beleveszik az egy főre jutó GDP szintjét. Ezzel figyelembe veszik azt az összefüggést, hogy a gazdagabb országokban jobban működik a közigazgatás, valamint hogy az ilyen gazdaságokban többnyire magasabbak az adóráták. Az adóráták hatásával ellentétben Friedman és szerzőtársai szerint a nagyobb bürokrácia, a nagyobb korrupció és a gyengébb jogi környezet egyre nagyobb nem hivatalos gazdaságot von maga után, abban az esetben is, ha figyelembe vesszük a fejlettségbeli különbségeket. A szerzők eredményeiket nemcsak az egész mintára, hanem több részmintára (az OECD-országokra, az átalakuló országokra, valamint a latin-amerikai országokra) is megerősítik.

Johnson és szerzőtársai [1999] is azt vizsgálták, hogy milyen kapcsolat van az adóráták és a nem hivatalos gazdaság nagysága között. Elméleti modelljük felépítése és annak empirikus ellenőrzése segítségével ők is azt kapják, hogy a gazdaság szereplőit sújtó adók terhe sokkal jobban kapcsolódik a kenőpénzekhez és a korrupcióhoz, mint magukhoz az adóráták nagyságához.⁸

A korrupció mint pótlólagos adó

Míg az előbbieken ismertetett empirikus elemzések az adóráták és a korrupció rejtett gazdaságra kifejtett hatását elkülönítve vizsgálták, addig ebben a cikkben az adóráták és a korrupció együttes (interaktív) hatását is megvizsgáljuk.

A korrupció mindkét típusát (a kis és a nagy korrupciót) extraadóként foghatjuk fel. A kis korrupció magasabb szintje azt jelenti, hogy a nominális adórata a korrupció miatt többletköltségekkel vagy adóval egészül ki. A nagy korrupció esetében ez a kapcsolat természetesen jóval közvetettebb: a nagy korrupció magasabb szintje jelzés arra, hogy egy adott országban a közösségi jövedelmeket a megkövetelhetőnél kisebb mértékben fordítják a szükséges közszolgáltatásokra, valamint arra, hogy a gazdálkodás rendes üzletmenetének kockázata nagyobb. Kiterjedt nagy korrupció a közszolgálati szektor fő funkcióit, az elosztó funkciót (magánjövedelmek allokációját közszolgáltatásokra), a redistributív funkciót (a gazdagoktól a szegényebb állampolgárok irányába folyó jövedelemátcsoportosítást) és a stabilizálási funkciót (a foglalkoztatás, az árstabilitás és a költségvetési deficit megfelelő mértékének biztosítása) is eltorzízza.

Ha azt nézzük, hogy a döntéshozók (munkavállalók, munkáltatók, adófizetők stb.) költség-hasznok keretben gondolkoznak, akkor jogos feltételezni, hogy az összes felmerülő költséget, vagyis a tényleges adókötelezettség mellett a korrupció költségeit is figyelembe veszik üzleti tevékenységük során. A jelenbeli adóbevételek segítségével létrejött hasznok egy része a lakosság számára nem a jelenben, hanem csak hosszú távon realizálódik. A gazdaság alanyai azonban észlelik, hogy egy korrupt intézményi rendszerben a hasznok a vártnál kisebbek, erodálódnak. Szembesülnek az adóbevételek nem hatékony felhasználásával, amikor például az egészségügyben, a jogi védelemben, a bűnözőkkel szembeni védelemben extrakiadásokra kényszerülnek. A korrupció mindkét típusa pótlólagos kiadásokat követel a gazdaság szereplőitől, amely extraadóként fogható fel, olyan adónak, amely azonban az állam számára nem jelent semmilyen új bevételt. A társada-

⁸ A fenti nemzetközi összehasonlító vizsgálatok mellett magyarországi empirikus elemzések is alátámasztják az adózás és az adózási fegyelem rejtett gazdaságra való hatásának fontosságát; lásd például *Semjén-Tóth* [2004], *Semjén-Szántó-Tóth* [2001], illetve *Tóth* [1998] munkáit.

lom tagjai nem vakok: előbb vagy utóbb észlelik a korrupcióból következő extraadót, és erre megadják a saját válaszukat.

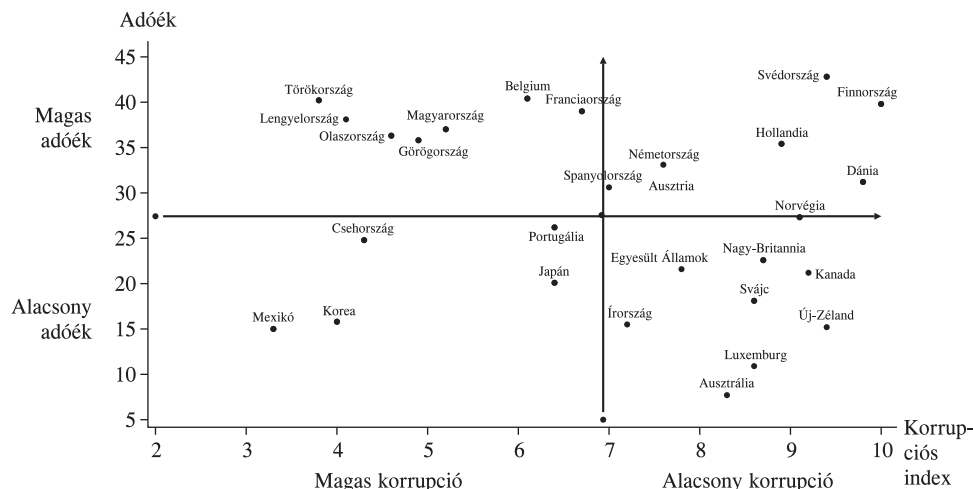
Az adóelkerülésről szóló irodalomban elméleti és ellenőrzött kísérleti eredményeket is találunk arra, hogyan reagálnak az emberek a korrupcióra.

Spicer-Lundstedt [1976], valamint *Smith* [1992] azt állítja, hogy az adófizető becsapva érzi magát, ha azt látja, hogy az adóbevételeket nem jól költik el, és erre az adókötelezettség teljes megtagadásával válaszol. *Alm és szerzőtársai* [1992] éppen ezen állítások kísérleti ellenőrzésére vállalkoztak. Azt találták, hogy a kísérletben résztvevők abban az esetben mutattak nagyobb hajlandóságot arra, hogy adókötelezettségüket bevallják, amikor úgy érezték, a befizetett adókból származó közjavakból hasznuk származik. *Webley és szerzőtársai* [1991] szintén kísérleti módszerek segítségével azt vizsgálták, hogy az adóbevallásban milyen szerepet játszik az adófizetőknek a kormány működésével való elégedettsége. A szerzők azt tapasztalták, hogy azok a kísérleti alanyok, akik a kísérlet előtt saját kormányuktól valami miatt elidegenedtek, vagy akik negatívan álltak a törvénykezéshez, a kísérlet során sokkal nagyobb valószínűséggel választották az adóeltitkolást, mint mások. *Hanousek-Palda* [2002] Csehországra, Szlovákiára, Magyarországra és Lengyelországra vonatkozó kikérdezéses vizsgálatuk alapján azt mutatták ki, hogy azok a megkérdezett személyek, akik azt gondolták, hogy minőségi szolgáltatásokat kapnak a kormánytól, kevésbé titkolták el adójukat, mint azok, akik úgy érezték, hogy várakozásaiknak nem megfelelő szolgáltatásban részesültek.

A fentiekben összefoglalt megfontolások alapján azt állítjuk: az adóterhek elemzésekor félrevezető lehet pusztán a törvény szerinti adóráták nemzetközi összehasonlítása, mivel ebben az esetben nem vesszük figyelembe azt a környezetet, amelyben az adóráták kifejtik hatásukat. A „környezet” fogalma itt magában foglalja egyrészt az adók kivetésének és behajtásának módját (koherencia, átláthatóság és szabályozottság), másrészt azt, ahogyan az adókat az állami szolgáltatások kínálatában felhasználják (itt is a koherencia, az átláthatóság, a szabályozottság és a gazdasági hasznosítás játszik szerepet). Az adóterhek országok közötti összehasonlítására nemcsak a hagyományos adórátákat, hanem a korrupcióból adódó pótlólagos adóterheket is figyelembe vesszük.

1. ábra

Adók és korrupciós index, 2000

Megjegyzés: a függőleges és vízszintes egyenesek az adott változó átlagos értékét jelzik a mintában.

A két típusú tehernek a vizsgált országokban 2000-ben tapasztalt együttállásait illusztráljuk az 1. ábra segítségével.

Az 1. ábra azt mutatja, hogy a kétféle adóteher (a hagyományos adóék és a korrupcióból adódó teher) hogyan terheli a munkavállalókat és a munkáltatókat az egyes országokban.

Itt és a további számításokban is az *adóéket* úgy definiáljuk, mint a személyi jövedelemadó, valamint a munkavállalói és munkáltatói társadalombiztosítási járulékok összegét, levonva ezekből a szociális transfereket – mindez a teljes munkaköltség arányában, az egykeresős kétgyermekes családok esetében.⁹

Láthatjuk, hogy a legmagasabb adóék Svédországban található, míg a korrupció elterjedtségét tekintve a svéd adat az OECD-országok átlagos értékénél jóval kisebb (vagyis a korrupciós index definíciója szerint jóval nagyobb). Mexikó esete éppen ellenkező irányú eltérést mutat: átlag alatti adóék mellett a korrupcióból származó teher magas. Az országmintánkban szereplő átalakuló országokat tekintve, Lengyelországban és Magyarországon az átlagosnál magasabb adóék és az átlagosnál magasabb korrupciós teher a jellemző, míg Csehországban az adóék egy kissé az átlag alatt található, miközben a korrupciós teher relatíve magas. A magyar és a lengyel esethez hasonló a helyzet néhány fejlett piacgazdaságban is, mint például Olaszországban, Belgiumban és Görögországban.

A korrupció hatása a munkapiac különböző szegmenseire

Rejtett gazdaság

Az itt ismertetett néhány tanulmány arra a paradox következtetésre jutott, hogy országok adatait összehasonlítva nincs kapcsolat a (hagyományos) adóráták és a rejtett gazdaság nagysága között. Eredményeik szerint sokkal inkább a magas szintű korrupció és az intézményi és jogi környezet gyenge teljesítménye ad ösztönzést arra, hogy az emberek és a vállalkozások a rejtett gazdaságba meneküljenek.

Most megmutatjuk – különböző adórátá-indikátorok és két különböző országminta alapján –, hogy az általunk vizsgált országok körében az adóráták és a korrupció erős hatással vannak a rejtett gazdaság nagyságára. Számításainkban mindkét minta esetében a rejtett gazdaság nagyságára vonatkozó kiinduló adatokat az irodalomban jól ismert becslési eredmények adják.

Az első országminta a *Friedman és szerzőtársai* [2000] tanulmányában használt országok köre: 31 ország, köztük 18 fejlett piacgazdaság, 8 fejlődő és 5 posztzocialista ország. Friedmanékhoz képest kissé módosított formában becsljük a rejtett gazdaság GDP-hez viszonyított arányát magyarázó regressziós függvényt: két nyilvánvalóan „kilógó” országot (Lengyelországot és Szlovákiát) kénytelenek vagyunk kihagyni a számításokból,¹⁰ valamint a magyarázó változókat közös függvényben is vizsgáljuk (Friedman és szerzőtársai az egyes magyarázó változók hatását csak külön-külön vizsgálták).

A módosítások ellenére alapvetően a Friedman-féle eredményekhez hasonlókat kaptunk: míg a jövedelemadó és vállalkozási adó rátái önmagukban nem mutatnak szignifikáns kapcsolatot a rejtett gazdaság nagyságával, a korrupciós index növekedése (magasabb érték alacsonyabb korrupciót jelent) szignifikánsan csökkenti a rejtett gazdaság relatív

⁹ Ez az adóék-definíció megfelel az OECD által elemzett és statisztikáiban mért fogalomnak.

¹⁰ Lengyelország és Szlovákia jelentősen kilóg a mintából. Ez a rejtett gazdaság nagyságának a Kaufmann–Kaliberda-módszerrel való becslése problémáiból adódhat (lásd Kaufmann–Kaliberda [1996], valamint e becslés bírálóját: *Eilat–Zinnes* [2000], *Lackó* [2000]).

1. táblázat
Regressziós függvények a rejtett gazdaságra
(függő változó: rejtett gazdaság aránya a GDP százalékában)

Magyarázó változó	I. minta			II. minta		
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
ln GDP	-17,5 (-10,7)	-13,4 (-4,92)	-12,5 (-5,28)	-11,28 (-6,04)	-7,63 (-2,87)	-7,56 (-3,71)
JOVADO	0,13 (1,49)	0,14 (1,74)				
VALLADO	0,24 (2,55)	0,17 (1,92)				
ADOEK				0,3 (3,26)	0,26 (3,60)	
KORRUPCIOS index		-1,37 (-2,71)			-0,94 (-2,18)	
JOVADO × KORRUPCIO			0,09 (2,67)			
VALLADO × KORRUPCIO			0,067 (2,34)			
ADOEK × KORRUPCIO						0,13 (7,65)
R^2	0,85	0,87	0,88	0,69	0,73	0,74
RMSE	5,39	5,13	4,84	3,64	3,5	3,31
n	31	31	31	21	21	21
Módszer	OLS	OLS	OLS	OLS	OLS	OLS

I. minta forrása: Friedman és szerzőtársai [2000], 31 ország.

II. minta forrása: Schneider-Klinglmair [2004], 21 OECD-ország.

OLS: legkisebb négyzetek módszere Huber-White-féle standard hibákkal.

Az együtthatók alatt zárójelben a t -statisztikák találhatók.

nagyságát [lásd a (2) oszlopot az 1. táblázatban]. A (3) oszlopban azoknak a számításoknak az eredményeit közöljük, amelyben túmentünk Friedman és szerzőtársai vizsgálatán. Itt azt a regressziót láthatjuk, ahol a hagyományos adóráták helyett az adóráták és a korrupció interakcióját (szorzatát) vettük figyelembe.¹¹ Az interakció itt azt jelenti, hogy az adórata változásának hatása a rejtett gazdaság méretére függ a korrupció vélt nagyságától. A (3) oszlopban található eredmények azt mutatják, hogy az adóráták és a korrupció interakcióját kifejező változók szignifikánsan hatnak a rejtett gazdaság relatív nagyságára.

A következő országminta 21 OECD-országból áll, és itt egy másfajta adórátával, az adóékkal végzünk számításokat. Az eredményeket az 1. táblázat utolsó három oszlopa tartalmazza. Mint kiderül, ebben a mintában az adóék és a korrupciós index egyenként és a közös függvényben is szignifikáns kapcsolatot mutat a rejtett gazdaság nagyságával. Itt is azt tapasztaljuk, hogy az adóék és a korrupció interakciója, vagyis együttes hatásuk

¹¹ A korrupció nagyságát a korrupciós index alapján kétféleképpen is kifejezhetjük. Vagy a $k = (10/\text{korrupciós index})$, vagy a $k = (10 - \text{korrupciós index})$ formát alkalmazhatjuk, mivel a korrupciós index 1-től 10-ig terjed, ahol 1 jelöli a legkorruptabb, 10 pedig a korrupciómentes környezetet. Az 1. táblázatban közölt számításokban az első formulát alkalmaztuk. Az eredmény nem különbözik szignifikánsan, ha a második korrupcióértéket használjuk.

lényeges magyarázó tényező: az adók hatását kifejező együttható nagysága függ a korrupció nagyságától.

A fenti országmintákon elvégzett számítások azt sugallják, hogy a magas adóráták magas korrupció mellett nagyarányú rejtett gazdaságot indukálnak. Az eredményeket azonban óvatosan kell kezelnünk, mivel ezekkel a becslésekkel szemben a következő kifogás vethető fel.

A számításokban a rejtett gazdaság arányának értékeit olyan forrásokból vettük, amelyekben ezek az értékek már maguk is valamifajta becslés eredményei. Ez utóbbi becslések rendszerint már maguk is feltételezik az adóráták hatását a rejtett gazdaság nagyságára. Ebből az következik, hogy amikor a rejtett gazdaság és az adóráták kapcsolatát vizsgáljuk, könnyen tautologikus összefüggésekre juthatunk.

E probléma miatt további vizsgálatokat végzünk arra, hogy kiderüljön: az adóráták és a korrupció mennyire lényeges magyarázó változók a munkapiac különböző, látható és jobban mérhető szegmenseinek viselkedésében. A tanulmány következő részeiben azt elemezzük, hogy vajon az adóráták és a korrupció mennyiben járulnak hozzá a foglalkoztatási, a munkanélküliségi és az önfoglalkoztatási ráták országok közötti különbségeinek magyarázatához.

A munkapiac látható szegmensei

A munkapiacra vonatkozó kutatások közül számos elméleti és empirikus vizsgálat foglalkozik azzal, hogy miként hatnak az adóráták és a munkapiaci intézmények e piac különböző szeleteire.¹² Jól ismert, hogy a munkát sújtó adók befolyásolják egyrészt a munkavállalók döntését munkapiaci kínálatukról, másrészt a vállalatok döntését arról, hogy mennyi munkavállalót alkalmazzanak. A személyi jövedelemadó magasabb rátái és a munkavállalót sújtó nagyobb társadalombiztosítási járulékok csökkentik a munkavállalási hajlandóságot, visszafogva így a munkakínálatot és a gazdaság potenciális kibocsátását. A munkát sújtó adók alakulásának megfelelően nemcsak a foglalkoztatás, de a bérek is változhatnak. E változások mértéke és jellege azonban függ a béralkutól, a munkapiaci politikák intézményi kereteitől és a termékpiacokon létező verseny fokától is. A munkapiacot országonként eltérő fokú *intézményi merevségek* jellemzik: itt elsősorban a szakszervezetek erejét, a béralku munkavállalói és munkáltatói oldalán meglévő koordináltsági fokát és a foglalkoztatást védő jogszabályok erejét kell kiemelnünk. E merevségek következményeként a munkavállalók erősen ellenszegülnek a magasabb adók őket sújtó hatásainak; munkakínálatuk visszafogásával nyomást gyakorolhatnak a bérek növelésére vagy szinten tartására, amely végső soron növeli a munka költségét a munkáltatók számára. Az intézményi merevségek miatt a munkáltatók oldalán a munkáltatói társadalombiztosítási járuléktörvény szerinti rátájának növekedése közvetlen módon növeli a munkaköltségeket, mivel a munkáltató nem tudja elérni, hogy az adó növekedését a bérek csökkentésével ellensúlyozza. Mindezek nyomán csökken a munkaerő iránti keresletet, mivel a járulékok emelése csökkenti a profitabilitást és – hosszabb távon – a beruházásokat.

¹² Lásd Blanchard [2005], Nickell és szerzőtársai [2005], Nickell [2003], Planas és szerzőtársai [2003], Jackmann [2002], Belot–Van Ours [2001], Blanchard–Wolfers [2000], Elmeskov és szerzőtársai [1998], Daveri–Tabellini [1997], Nickell [1997], Leibfritz és szerzőtársai [1997], Scarpetta [1996], Layard és szerzőtársai [1991]) E tanulmányok alapján szinte teljes egyetértés jellemzi az irodalmat a fejlett országok munkapiacainak makroszintű viselkedését illetően. A közelmúltban egy radikálisan kritikus vélemény jelent meg: Baker és szerzőtársai [2005] tanulmányukban azt mutatják ki, hogy az általuk kapott empirikus eredmények sok esetben éles ellentétben állnak az általánosan elfogadott modellel, többek között az itt felsorolt tanulmányok eredményeivel.

Az is ismerhető az irodalomból, hogy a munkanélküliek egyes csoportjai munkavállalási döntéseik során különböző módon reagálnak a bérek alakulására, mivel munkakínálatuk rugalmassága különböző. A nők és a fiatalok kínálati rugalmassága nagyobb, mivel őket marginálisan foglalkoztatják. Az irodalom szerint ők erőteljesebben reagálnak az adórátá változására, mint a középkorú férfiak. Ezenkívül, ahogy *Bertola és szerzőtársai* [2002] elméletileg megmutatták, ha a munkakínálat rugalmasabb, akkor a munkapiaci intézmények működése – a munkások jövedelmi arányának javítását célozva – nagyobb foglalkoztatásnövekedéshez vezet, mintha a munkakínálat kevésbé rugalmas lenne.

Ha a munkavállaló és a munkáltató nemcsak a szokásos adórátára, hanem a korrupcióra mint pótlólagos adóra is figyel, a fenti hagyományos hatások módosulhatnak: a korrupció környezet fokozhatja a lehetséges munkavállalók munkától való tartózkodását, hozzájárulhat a munkakereslet csökkenéséhez is (a beruházások csökkenésén keresztül, amit a költségnövekedés vagy a korrupció miatti bizonytalanság okoz).

A következőkben országok közötti keresztszemléti elemzéseket végzünk munkanélküliségi és foglalkoztatási rátákra, mindegyiket nemek szerint is bontva, valamint az önfoglalkoztatási rátákra, amelyeket segítő családtagokkal együtt és a nélkül is vizsgálunk. A számításokat az OECD-országokra, az 1995–2000 közötti periódusra végezzük el. Az irodalomban használt hagyományos magyarázó tényezők mellett figyelembe vesszük a korrupció hatását is. A regressziós függvényeket a kétfokozatú legkisebb négyzetek módszerével becsüljük, kiegészítve a Huber–White-féle módszer standard hibáival, amelyre a lehetséges heteroszkedaszticitás miatt van szükség. Mivel a modellekben a korrupció változója más felhasznált változókra vonatkozóan endogén is lehet, a becslés során a korrupció reprezentálására instrumentumokat alkalmazunk. A kiválasztott instrumentális változók kulturális és intézményi változók. Már említettük, hogy a korrupcióról szóló irodalom szerint bizonyos kulturális és történelmi tényezők szoros kapcsolatot mutatnak egy adott országban tapasztalt korrupció mértékével. Ennek megfelelően a következő instrumentális változókat alkalmazzuk:

- a népesség etnikai szétforgácsoltságát mutató változó;
- a társasági jog és a kereskedelmi jog származása (angol közösségi jog vagy kontinentális típusú jog);
- a protestáns valláshoz tartozók aránya a népességen belül, valamint
- a gazdaság fejlettségének egy közvetett mutatója: az ország földrajzi szélességének mérőszáma.

Munkanélküliség. A munkanélküliségi ráták országok közötti különbségeinek magyarázatában rendszerint fontos magyarázó tényezők a munkát sújtó adók a következő változók mellett:

- a munkanélküliségi segély „bőkezűsége”,
- a béralku rendszerének jellege,
- a szakszervezeti szervezethez foka,
- a foglalkoztatást védő jogszabályok ereje és az aktív munkapiaci eszközök kiterjedtsége.

A munkanélküliségi segély viszonylag „bőkezű” rendszere két mechanizmuson keresztül is növelheti a munkanélküliséget: 1. csökkenti a munkanélküliségtől való félelmet és felfelé ható nyomást gyakorol a bérekre, 2. csökkenti a munkanélkülieknek mint a szabad állások potenciális betöltőinek a „hatékonyságát”, mivel megengedi, hogy csak a számukra legjobb szabad állást fogadják el (vö. *Nickell* [1997]).

A béralku rendszerének két oldala (munkavállalók és munkáltatók) közötti erőviszonyok és koordináció különböző hatásokat fejtenek ki a munkapiacra. Ebben fontos szerepe lehet annak, hogy mekkora a szakszervezeti tagság és a kollektív szerződéssel rendelkező

munkavállalók aránya. A magas szervezettségi és szerződéssel való lefedettségi arány hozzájárulhat ahhoz, hogy emelkedjenek a bérek, és ez a munkanélküliségi ráták növekedéséhez vezethet. E hatás természetesen nem történik meg, ha a szakszervezetek és a munkáltatók megfelelően koordinálják alkutevékenységüket.¹³

Regressziós számításainkban a hagyományos adóék, valamint a korrupció szintje mellett a következő magyarázó változókat vesszük figyelembe:

- a munkanélküli-segély bőkezűségi fokát jellemző változót (helyettesítési ráta),
- a munkapiac merevségét jellemző indikátort,¹⁴
- a kollektív szerződéssel rendelkező munkavállalók és a béralkuban résztvevők arányát,
- a munkáltatók és a szakszervezetek koordináltsági fokának kvalitatív indikátorát,
- a szakszervezeti tagság sűrűségét és
- az inflációs rátát.

A 2. táblázat (1) és (2) oszlopában a teljes munkanélküliségi ráták országok közötti különbségeit magyarázó regressziós függvények becslési eredményeit láthatjuk az 1995–2000 közötti időszakra. Az (1) és (2) regressziós függvény abban különbözik egymástól, hogy az (1) egyenletben a hagyományos adóék, a (2) egyenletben az adóék mellett a korrupciós index is szerepel. Az első regressziós függvényben a következő változókhoz tartozó paraméterek szignifikánsak, és előjelük is megfelelő: az adóék (ADOEK), a munkapiac merevségi indikátora (ILO), a munkáltatók és a munkavállalók koordináltságának együttes mutatója (KOORDINACIO), a kollektív szerződéssel való lefedettség (LEFED) és az inflációs ráta (INFL). A helyettesítési ráta (SEGELY) és a szakszervezeti tagság sűrűsége (SZAKSZERV) nem bizonyult szignifikánsnak. Az illeszkedés jónak mondható, az $R^2 = 0,72$. A (2) oszlopban található eredmények mutatják, hogy a korrupciós index regressziós együtthatója nem szignifikáns.

A 2. táblázat (3) és (4) oszlopa a női munkanélküliségi rátákat magyarázó regressziós függvények eredményeit tartalmazza. A korrupció szerepe itt fontos: szignifikánsan növelő hatása van (ami a korrupciós index negatív hatásában nyilvánul meg) a női munkanélküliségi rátára. A (3) regressziós függvényben a helyettesítési ráta koefficiense enyhe pozitívítást mutat, ami annyit jelent, hogy a munkanélküliségi segély magas helyettesítési aránya ösztönzi a nőket, hogy a munkanélküliséget válasszák. A korrupcióváltozót tartalmazó függvényben a kollektív szerződéssel való lefedettségi arány nem szignifikáns.

Az elemzést a férfiak munkanélküliségi rátája országok közötti különbségének vizsgálatával folytatjuk: megnézzük, hogy van-e különbség a nők és férfiak munkanélküliségi rátáját magyarázó egyenletek között. A 2. táblázatban az (5) és (6) oszlopok a férfiak munkanélküliségét magyarázó függvény becslési eredményeit tartalmazzák. Az (5) oszlopban a hagyományos adóék, a munkapiac merevségét jellemző indikátor, a munkáltatók és munkavállalók koordinációs indexe, a szakszervezeti tagság sűrűség indexe, a kollektív szerződéssel való lefedettség indexe, valamint az infláció koefficienseinek előjele megfelelő és szignifikáns. A korrupciós index a férfiak munkanélküliségi rátáját nem befolyásolja [(6) oszlop]. Az a tény, hogy a férfi munkanélküliek kevésbé érzékenyek a hagyományos adórátára, jól ismert az irodalomban. Meglepő új eredmény azonban, hogy a korrupcióra mint pótlólagos adóra nem reagálnak.

A 2. táblázatban a tartós munkanélküliek rátájának magyarázó függvényeit is láthatjuk. A (7) és (8) oszlopban a regressziós függvényekben a hagyományos adóék és a

¹³ Nickell [1997] szerint – ellentétben azzal, amit rendszerint mások állítanak – sem a foglalkoztatást védő jogok, sem a munkával kapcsolatos szabályok és előírások nem fejtenek ki fontos hatást a munkanélküliségre.

¹⁴ E kvázi-változó az úgynevezett ILO-konvencióknak megfelelő szabályok számát tartalmazza, amelyek a munkavállalókat védik, s amelyeket az adott nemzeti parlamentek ratifikáltak.

2. táblázat
Regressziós függvények a munkanélküliségi rátákra

Magyarázó változók	Függő változók							
	összes	összes*	nők	nők*	férfiak	férfiak*	tartós	tartós*
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
					munkanélküli			
In ADOEK	0,86 (7,52)	0,85 (6,55)	0,96 (8,9)	0,91 (6,96)	0,78 (5,63)	0,79 (5,76)	0,52 (2,49)	0,36 (1,70)
In KORRUPCIOS index		-0,24 (-0,90)		-0,65 (-2,12)		0,134 (0,46)		-0,96 (-2,82)
In SEGELY	0,021 (0,14)	0,19 (0,89)	-0,1 (-0,58)	0,37 (1,49)	0,11 (0,62)	0,013 (0,058)	0,021 (0,86)	0,29 (2,03)
ILO	0,0055 (3,89)	0,0048 (3,56)	0,0075 (4,09)	0,0054 (3,29)	0,0039 (2,96)	0,0044 (3,07)	0,012 (5,03)	0,11 (4,71)
In KOORDINACIO	-0,78 (-8,5)	-0,83 (-7,36)	-0,67 (-5,77)	-0,8 (-6,58)	-0,91 (-9,87)	-0,88 (-7,93)	-1,22 (-7,51)	-1,28 (-7,29)
SZAKSZERV	0,0015 (1,14)	0,0019 (1,28)	-0,0009 (-0,59)	-0,00003 (-0,024)	0,0037 (2,42)	0,0036 (2,08)	0,0027 (1,35)	0,0057 (2,20)
LEFED	0,12 (3,03)	0,09 (1,61)	0,14 (2,49)	0,039 (0,64)	0,11 (2,86)	0,14 (2,26)	0,83 (8,04)	0,71 (6,67)
In INFL	-0,063 (-2,70)	-0,087 (-2,02)	-0,083 (-2,92)	-0,14 (2,77)	-0,064 (-2,36)	-0,052 (-1,28)	-0,101 (-2,46)	-0,18 (-3,12)
Vakváltozók az évekre	<i>igen</i>	<i>igen</i>	<i>igen</i>	<i>igen</i>	<i>igen</i>	<i>igen</i>	<i>igen</i>	<i>igen</i>
<i>n</i>	117	117	112	112	112	112	113	113
<i>R</i> ²	0,72	0,72	0,71	0,74	0,68	0,69	0,8	0,83
RMSE	0,2612	0,2614	0,302	0,28	0,28	0,27	0,43	0,4
Módszer	INST	INST	INST	INST	INST	INST	INST	INST

Megjegyzés: a függőváltozók logaritmus formában.

INST: instrumentális becslés Hubert-White-féle standard hibákkal.

* Az egyenletek a korrupciós indexet is tartalmazzák.

korruptciós index is erősen szignifikáns. Fontos megjegyeznünk, hogy a tartós munkanélküliségi rátát magyarázó függvényekben majdnem minden magyarázó változónak nagyobb a koefficiense, mint a teljes munkanélküliségi rátát magyarázó függvényekben, és hogy a munkanélküli-segély relatív nagysága szignifikánsan pozitív irányba befolyásolja a tartós munkanélküliek rátáját.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a korrupciónak mint pótlólagos adónak a hatása a tartós munkanélküliségi ráták országok közötti különbözőségeire a legerősebb, de szignifikáns hatású a női munkanélküliség esetében is. A férfiak munkanélküliségi rátájára nincs hatással ez az extraadó. Mivel ez utóbbi eredményt eléggé meglepőnek találjuk, a dolgozat további részében megpróbáljuk kideríteni, mi is okozhatja ezt. Előbb azonban megvizsgáljuk a foglalkoztatási rátákat.

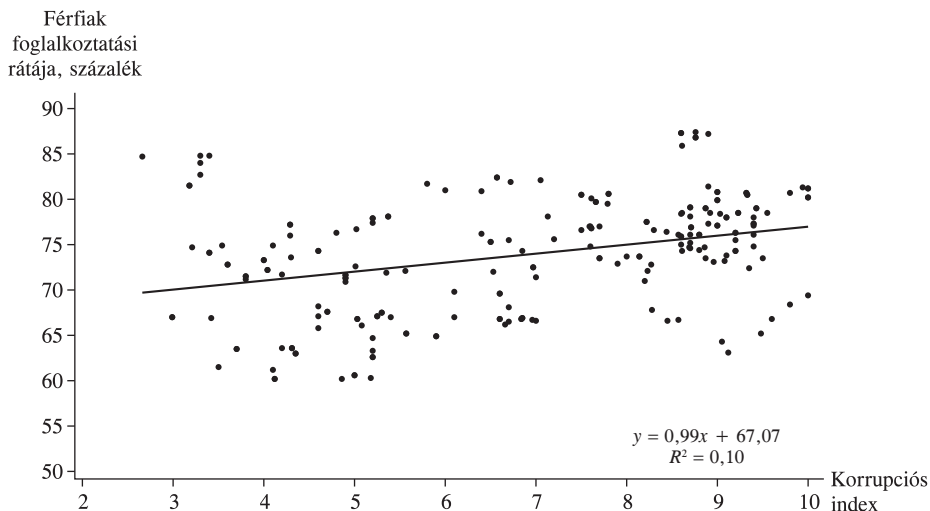
Foglalkoztatás. A következő regressziós elemzésben a foglalkoztatási ráta (a foglalkoztatottak számának aránya a munkaképes korú népességhez) országok közötti különbözőségeinek magyarázó tényezőit vizsgáljuk. Ugyanazokat a magyarázó változókat használjuk, mint amelyeket a munkanélküliségi ráták vizsgálata esetében, de az adóék mellett figyelembe vesszük a vállalkozási adó rátáját.

Korábban láttuk, hogy a nők és férfiak munkanélküliségi rátái különbözőképpen reagálnak számos magyarázó változóra, indokolt tehát, hogy külön elemezzük a nők és férfiak foglalkoztatási rátájának országok közötti különbségét is. Az 2. és 3. ábra a korruptciós indexnek a férfi és női foglalkoztatási rátákkal való közvetlen összefüggését mutatja. E kétdimenziósra egyszerűsített összefüggések alapján is láthatjuk, hogy a férfi és női foglalkoztatási ráták különbözőképpen reagálnak a korrupcióra (a két ábrán illesztett trendek meredeksége különböző). A 3. táblázat már a differenciáltabb vizsgálat eredményeit mutatja.

A 3. táblázat első regressziós függvényében [(1) oszlop] mind a munkát sújtó adóék, mind pedig a vállalkozási adó szignifikáns és negatív előjelű: magasabb adók esetén a vizsgált országokban, *ceteris paribus* kisebb a foglalkoztatási ráta. A helyettesítési arány koefficiense szignifikánsan pozitív, vagyis a magasabb helyettesítési ráta rendszerint nagyobb foglalkoztatási rátával párosul. Ez ellentmond annak az elméleti megfontolásnak,

2. ábra

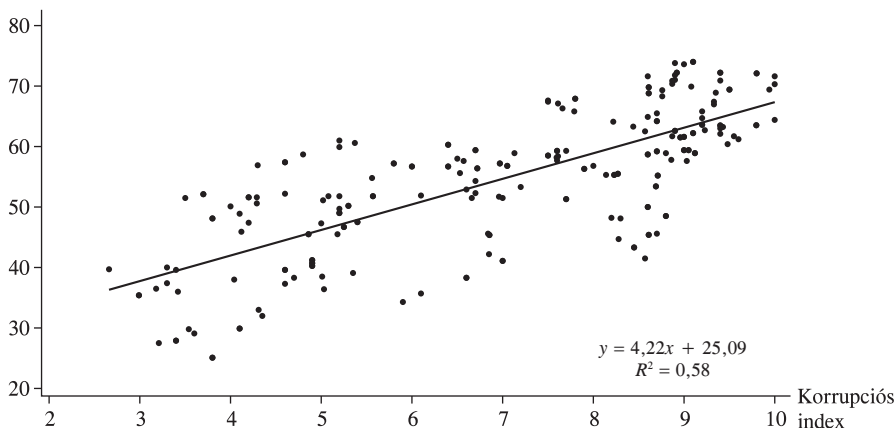
Korrupciós index és a férfiak foglalkoztatási rátája, 1995–2000

3. ábra

Korrupciós index és a nők foglalkoztatási rátája, 1995–2000

Nők foglalkoztatási
rátája, százalék

3. táblázat

Regressziós függvények a foglalkoztatási rátákra

Magyarázó változó	Függő változó					
	összes	összes*	férfi	férfi*	női	női*
	foglalkoztatási ráta					
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
ADOEK	-0,22 (-4,57)	-0,124 (-2,66)	-0,36 (-8,41)	-0,33 (-6,98)	-0,051 (-0,63)	0,12 (1,64)
VALLADO	-0,16 (3,50)	-0,11 (-2,51)	-0,044 (-0,91)	-0,028 (-0,55)	-0,27 (-4,13)	-0,19 (-3,65)
KORRUPCIOS index		2,25 (6,03)		0,7 (2,25)		3,59 (7,54)
SEGELY	0,1 (2,20)	-0,03 (-0,38)	0,064 (1,78)	-0,028 (-0,86)	0,15 (2,17)	-0,04 (-0,73)
ILO	-0,064 (-3,11)	-0,059 (-3,74)	-0,041 (-3,00)	-0,045 (-3,11)	-0,102 (-3,26)	-0,094 (-3,89)
KOORDINACIO	2,82 (9,70)	2,96 (10,50)	2,24 (9,33)	2,29 (9,81)	3,04 (6,94)	3,27 (7,58)
SZAKSZERV	-0,0069 (-0,33)	-0,062 (-3,38)	-0,057 (-2,84)	-0,074 (-3,65)	0,037 (1,28)	-0,052 (-2,06)
LEFED	-6,09 (-10,9)	-4,29 (-6,46)	-3,27 (-6,72)	-2,7 (-4,86)	-8,51 (-10,37)	-5,59 (-5,61)
ln INFL	-0,73 (-1,75)	0,57 (1,39)	-0,94 (-2,88)	-0,52 (-1,62)	-0,67 (-1,06)	1,44 (2,35)
Vakváltozók az évekre	igen	igen	igen	igen	igen	igen
n	113	113	113	113	113	113
R ²	0,79	0,87	0,79	0,81	0,72	0,83
RMSE	3,95	3,13	3,21	3,05	5,87	4,59
Módszer	INST	INST	INST	INST	INST	INST

* Az egyenletek a korrupciós indexet is tartalmazzák.

hogy a „bőkezűbb” munkanélküliségi segély inkább a munkanélküliségi státusba vonzza az embereket, mint a foglalkoztatottak közé. Az (1) regressziós függvényben a béralku koordináltsági koefficiense szignifikánsan pozitív, a kollektív szerződésekkel való lefedettséget, illetve a munkapiac merevségét jelző változók koefficiensei szignifikánsan negatívak. A szakszervezetek sűrűségét tartalmazó változó koefficiense nem szignifikáns.

A (2) oszlopban az a regressziós függvény található, amely már a korrupciós index változóját is tartalmazza. Látható, hogy a korrupciós index pozitív irányba hat a teljes foglalkoztatási rátára: magasabb korrupciós index (alacsonyabb szintű korrupció) magasabb foglalkoztatási rátával jár együtt. A többi változó magyarázó ereje nem változik, kivéve a helyettesítési rátát, amelynek hatása eltűnik, valamint a szakszervezeti tagsűrűségét, amely szignifikánsan negatívvá válik.

A nők foglalkoztatási rátájára nincs hatással a hagyományos adóék, míg a vállalkozási adó szignifikánsan negatív irányban hat rá [lásd (5) oszlop a 3. táblázatban]. Az előbbi összefüggéshiány az adóék és a kollektív szerződéssel rendelkező munkavállalók aránya között lévő multikollinearitás miatt állhat fenn. A kollektív szerződéssel rendelkező munkavállalók aránya nagyon fontos magyarázó változónak tűnik a nők foglalkoztatási rátájának alakulásában: minél magasabb ez az arány egy országban, *ceteris paribus*, annál kisebb a nők foglalkoztatási rátája. A férfiaknál ez a hatás kisebb.

A férfiak foglalkoztatási rátája estében az adóék hatása nagyon erős, míg a vállalkozási adó egyáltalán nem hat.¹⁵ Itt azt találjuk, hogy a szakszervezeti tagságot jellemző sűrűségnek erősebb negatív hatása van, mint amit a nők foglalkoztatása esetében tapasztaltunk [lásd (3) oszlop a 3. táblázatban].

Ha továbblépünk azokra az egyenletekre, amelyek a korrupciós indexeket is tartalmazzák [(4), (6) oszlopok a 3. táblázatban], akkor állíthatjuk, hogy a korrupciós index pozitív hatású mind a női, mind a férfi foglalkoztatás esetében, bár ez utóbbi hatás jóval kisebb. A vállalkozói adó ebben a függvényben sem mutat szignifikáns hatást a férfiak foglalkoztatására. Ezek a különbségek nemcsak érdekesek, de meglepők is. Mindazok a nem várt viselkedési különbségek, amelyeket a munkanélküliségi és a foglalkoztatási ráták esetében is tapasztaltunk a férfiak és a nők között, magyarázatra szorulnak. A következőkben a foglalkoztatottak egy speciális csoportja, az önfoglalkoztatók viselkedésének vizsgálatával teszünk kísérletet arra, hogy megfelelő magyarázatot adjunk a fenti „rejtélyes” összefüggésekre.

Önfoglalkoztatás. Az önfoglalkoztatói szektor rendszerint nehezen regisztrálható, furcsa része a nemzetgazdaságnak. Ebből következik, hogy az önfoglalkoztatás méretének meghatározása messze nem egyértelmű.¹⁶

A mezőgazdasági szektorban rendszerint nagy az önfoglalkoztatók aránya; ez az oka annak, hogy a magasabb mezőgazdasági foglalkoztatottság rendszerint az összes foglalkoztatotton belül magas önfoglalkoztatói aránnyal jár együtt. Az 1990-es években azonban a legtöbb OECD-országban a nem mezőgazdasági önfoglalkoztatók száma gyorsabban növekedett, mint az összes foglalkoztatottaké, így nőtt a nem mezőgazdasági önfoglalkoztatók részaránya. Az önfoglalkoztatás elmúlt évtizedben tapasztalt reneszánszát több tényező is magyarázhatja (vö. *OECD* [2000]).

1. Egyesek szerint az önfoglalkoztatás növekedése a túlzottan merev munka- és ter-

¹⁵ Megjegyezzük, hogy a vállalkozási adó egyúthatója akkor sem szignifikáns, ha az adóéket elhagyjuk a függvényből.

¹⁶ Nem véletlen, hogy az irodalomban – különösen a fejlődő gazdaságokkal foglalkozó irodalomban – az önfoglalkoztatottakat az informális gazdaság részeként definiálják. A későbbiekben látni fogjuk, hogy ennek a besorolásnak a fejlett és átalakuló országokban is lenne alapja, éppen e szegmens viselkedése alapján.

mékipiacca, valamint az adóztatás magas szintjével lehet összefüggésben. Az önfoglalkoztatók szektorában nagyobb lehetőségek nyílnak arra, hogy a munkavállalók/vállalkozók kevesebb adót fizessenek, s ez ezt a munkapiaci szegmenst vonzóvá teszi.

2. Néhány elemző az ipari szervezetek átalakulására mutat rá. Mivel tapasztalat, hogy az önfoglalkoztató vállalkozások rugalmasabbak, és gyorsabban képesek alkalmazkodni, mint a hagyományos vállalatok, a nem központi tevékenységek kiszervezésére irányuló nyomás növelhette az önfoglalkoztatókkal alvállalkozóként elvégezhető munkák mennyiségét (*outsourcing*).

Az önfoglalkoztatók országokra elvégzett keresztmetszeti vizsgálatai során a szerzők minden esetben hangsúlyozzák, hogy erős negatív korreláció áll fenn az egy főre jutó GDP és a nem mezőgazdasági önfoglalkoztatók segítő családtagok nélküli aránya között (*Kuznets* [1966], *Schultz* [1990], *Bregger* [1996]). Az érvelés úgy szól, hogy mivel a fejlettség alacsony szintje alacsony bérszintekkel jár együtt, ez utóbbi csak kis nyomást gyakorol a hatékonyság javítására, vagy a vállalatok átlagos méretének növelésére. A fejlettségnek ezen a szintjén egy törekvő munkás fő célja az, hogy jövedelmének növelésével saját üzletet alapítson, és így vállalkozóvá váljon. A gazdasági fejlődés fokozatosan vezet a bérek növekedéséhez, amely a vállalatokat arra ösztönzi, hogy hatékonyabban dolgozzanak, és kihasználják a méretgazdaságosság lehetőségeit. A bérnövekedésnek egy további hatása is van: növeli a bérből élő foglalkoztatás vonzerejét, mivel növeli az önfoglalkoztatóvá válás alternatív költségét. *Iygun-Owen* [1998] úgy érvel, hogy minél gazdagabbá válik egy társadalom, annál kevesebben vállalják a vállalkozóvá válás kockázatát, mivel a biztosabb keresetek a gazdasági fejlődéssel szimultán módon növekednek.

Keresztmetszeti ökonometriai vizsgálatok a fejlettségi színvonalon kívül egy sor változóval magyarázzák az önfoglalkoztatói arány különbségeit, így a munkanélküliségi rátával, a nők arányával a munkakínálatban, a szolgáltatási szektor GDP-n belüli arányával, valamint az átlagos és marginális adórátákkal (lásd *Acs és szerzőtársai* [1994], *Staber-Bogenhold* [1993], *Robson-Wren* [1999]).

Az önfoglalkoztatás rátáját vizsgáló modellekben a munkanélküliségi rátához tartozó koefficiens előjele bizonytalan, az önfoglalkoztatók aránya csökken vagy nő a munkanélküliségi rátával együtt, ami attól függ, hogy az emberek melyik munkapiaci szegmensből mozognak az önfoglalkoztatói státus felé. Az irodalomban a munkanélküliségi ráta hatása az önfoglalkoztatásra tanulmányról tanulmányra változik. A munkavállalók mobilitására irányuló mikroszintű vizsgálatok azt mutatják azonban, hogy a legtöbb önfoglalkoztatott előzőleg a bérből és keresetből élő foglalkoztatottak között szerepelt, ugyanakkor az önfoglalkoztatottak lényeges része, mikor ezt a szektort elhagyja, akkor a bérből és fizetésből élő foglalkoztatottak közé lép (újra) be. A munkanélkülieknek csak egy kis része lép be a foglalkoztatásba az önfoglalkoztatáson keresztül, míg a bérből élő foglalkoztatottak viszonylag nagy valószínűséggel folytatják karrierjüket önfoglalkoztatóként.

Az önfoglalkoztatók hányadát magyarázó regressziós egyenletekben a nők aránya a munkakínálatban várhatóan negatív hatású, míg a szolgáltatási szektor aránya várhatóan pozitív hatású. Ezeket a nyilvánvaló várakozásokat azonban nem minden számítás támasztja alá.

Az önfoglalkoztatók tevékenységét elemző irodalomban egyes ökonometriai vizsgálatok arra az eredményre jutottak, hogy az átlagos adóráták mint magyarázó változók pozitív előjelű hatást fejtenek ki az önfoglalkoztatottak arányára: a magasabb adóráták nagyobb ösztönzést adnak arra, hogy az önfoglalkoztatói státuson keresztül az adócsalás és adóelkerülés utat törjön magának (lásd *Robson-Wren* [1999], *OECD* [2000], *Scharle* [2002]). *Torrini* [2005] közelmúltban megjelent cikke az adóéket használja, hogy megmagyarázza a nem mezőgazdasági önfoglalkoztatók arányának országok (OECD) közötti különbségeit. Kimutatja, hogy mindaddig, amíg az önfoglalkoztatás nem jár együtt ma-

gas adócsalási lehetőségekkel, a magasabb adórátá csökkenti az önfoglalkoztatóvá válást. Ha az adócsalás lehetősége nagy, akkor az adó növekedése az önfoglalkoztatók arányának növekedését váltja ki.¹⁷

Az OECD [2000] tanulmánya egy további változót is bevezet az önfoglalkoztatottak arányának magyarázatába, mégpedig az átlagos munkanélküli-segélynek megfelelő helyettesítési arányt. A helyettesítési arányhoz tartozó koeficiens előjelét negatívnak feltételezik: e változó növekedése a bért nyújtó foglalkoztatást vonzóbbá teszi, mivel a munkavállalók tudják, az üzleti kilátások romlása esetén az önfoglalkoztatottak számára nem áll rendelkezésre a munkanélküli-segély, míg a bérből élők munkájuk elvesztésekor visszavonulhatnak a munkanélküliség védett státusába.

A fenti áttekintés után, empirikus elemzésünk következő lépésében az önfoglalkoztatottak arányának magyarázó függvényeit mutatjuk be. E számítások ismét az OECD-országok 1995–2000 közötti adatai alapján készültek.

A 4. táblázatban az önfoglalkoztatottak arányának (összes ágazatban, segítő családtagokkal vagy anélkül) regressziós egyenletei találhatóak, amelyekben a munkát és vállalkozásokat sújtó adóráták és a korrupció hatása mellett figyelembe vesszük a munkanélküli-segély-rendszer indikátorának (helyettesítési arány), valamint a mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányának a hatását is.

Az eredményekből látható, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányának minden regressziós egyenletben nagyon erős pozitív előjelű hatása van. Ez nem meglepő, hiszen – mint korábban is említettük – a mezőgazdaságban az önfoglalkoztatói forma természetesen tekinthető.

Azokban a számításokban, ahol a korrupciót, mint extraadót még nem vettük figyelembe, az adóék előjele pozitív és szignifikáns [a 4. táblázat (1) és (4) oszlopa], ami azt jelenti, hogy a magas adóráták maguk is magasabb önfoglalkoztatói arányhoz vezetnek. Ennek két oka is lehet: először is az, hogy az önfoglalkoztatott számára ez a státus lehetőséget nyújt az adóelkerülésre, s így a magasabb adók nagyobb készletet jelentenek arra, hogy valaki önfoglalkoztatóvá legyen. Másodsor pedig a magasabb adók a vállalatokban is előhívják az adóelkerülési praktikákat, amelyek így saját foglalkoztatottaikat vállalkozásokba kényszerítik, elkerülve ezzel az utánuk fizetendő társadalombiztosítási kötelezettséget.

A regressziós egyenletekben a munkanélküli-segély folyósításának nagysága negatív hatást fejt ki: a bőkezűbb munkanélküli-segély – *ceteris paribus* – csökkenti azok számát, akik önfoglalkoztatóvá válnak, vagy azok maradnak.

A korrupciós indexeket is tartalmazó regressziókban [a 4. táblázat (2) és (5) oszlopa] miközben az adóék és a munkanélküli-segély bőkezűségét kifejező indikátor elveszti szignifikanciáját, a korrupciós index szignifikánsan negatív: minél magasabb a korrupciós index (ami alacsonyabb korrupciót jelent), annál kisebb az önfoglalkoztatók aránya. Abban az esetben azonban, amikor az adórátá változói és a korrupció szintje közötti interakciókat vesszük magyarázó változóknak [(3) és (6) oszlop], azt tapasztaljuk, hogy az ezekhez a szorattípusú változókhoz tartozó együtthatók ugyanúgy szignifikánsak, ahogy azt a rejtett gazdaság arányának magyarázatában találtuk. Az önfoglalkoztatói arányok esetében is arra derült fény tehát, hogy az adóráták változásának hatását kifejező együtthatók maguk is függenek a korrupció szintjétől: ugyanazon adórátá magasabb szintű

¹⁷ Torrini [2005] a fentiek kimutatásához magyarázó függvényében szerepelteti az adóéket, valamint az adóék és egy vakváltozó szorzatát. A vakváltozó 1, ha a korrupció nagyobb, mint a vizsgált országok átlagos értéke. Hasonlóan az adórátá és korrupciós index interaktív (szorzat) változóját használta Lackó [2003], [2004] különböző munkapiaci szegmensek relatív nagyságának magyarázatában.

4. táblázat
Regressziós függvények az önfoglalkoztatók rátájára

Magyarázó változó	Függő változó					
	önfoglalkoztató + nem fizető családtag			önfoglalkoztató		
	(1)	(2)*	(3)**	(4)	(5)*	(6)**
ADOEK	0,13 (2,66)	-0,03 (-0,58)		0,11 (2,70)	0,005 (0,13)	
VALLADO	0,17 (3,04)	0,12 (2,13)		0,12 (3,26)	0,08 (2,64)	
KORRUPCIOS index		-2,21 (-6,47)			-1,31 (-4,63)	
SEGELY	-0,15 (-4,79)	0,006 (0,15)	-0,058 (-2,27)	-0,083 (-3,15)	0,004 (0,15)	-0,025 (-1,13)
AGR	1,37 (8,82)	1,03 (6,00)	1,1 (7,24)	1,05 (9,37)	0,88 (8,13)	0,88 (8,13)
ADOEK × KORRUPCIO			0,042 (2,67)			0,042 (2,74)
VALLADO × KORRUPCIO			0,15 (5,72)			0,087 (4,53)
Vakváltozók az évekre	igen	igen	igen	igen	igen	igen
<i>n</i>	107	107	107	113	113	113
<i>R</i> ²	0,75	0,79	0,82	0,71	0,74	0,77
RMSE	4,38	4,05	3,78	3,62	3,44	3,28
Módszer	INST	INST	INST	INST	INST	INST

* Az egyenletek a korrupciós indexet is tartalmazzák.

** Az egyenletek az interakciós változót tartalmazzák.

korrupcióval nagyobb arányú önfoglalkoztatást hoz létre, illetve tart fenn, és fordítva. A munkanélküli-segély bőkezűségének az önfoglalkoztatást visszatartó hatása különösen a nem fizetett családtagok esetében érvényesülhet, mivel az ezekkel a tagokkal kibővített önfoglalkoztatók esetében látunk szignifikánsan negatív együttthatót.

Most rátérünk a korábban tapasztalt „rejtélyekre”, amelyeket mind a munkanélküliségi, mind pedig a foglalkoztatási ráták nemek szerinti felbontása után tapasztaltunk. Egyfelől azt láttuk, hogy a férfiak munkanélküliségi rátája kevésbé, míg a női munkanélküliségi ráta sokkal erősebben érzékeny a korrupciós index nagyságára. Másfelől a férfiak foglalkoztatási rátájának magyarázatában azt tapasztaltuk, hogy az a vállalkozói adórata változására egyáltalán nem reagál.

A „rejtélyek” feloldódnak, ha figyelembe vesszük azokat az eredményeket, amelyeket az önfoglalkoztatottak aránya esetében kaptunk. Az OECD-országok at illetően a statisztikai adatok igazolják, és számos elemző tanulmány mutatja, hogy az önfoglalkoztatóvá válás valószínűsége a férfiak esetében sokkal nagyobb, mint a nők esetében (lásd *Blanchflower* [2000], *Blanchflower–Oswald* [1998]). Az élet és a megélhetés alapegysége a család, ahol a férfiak keresete kritikus az egész család szempontjából. Ez a feltétel már meghatározza azt a különbséget, amely a férfi és a női foglalkoztatáshoz fűződő magatartás között fennáll. Vizsgálataink eredményei azt sugallják, hogy ha a magas adóráták magas korrupcióval párosulva – és így rosszabb foglalkoztatási feltételeket teremt-

ve – az alkalmazotti státust kevésbé vonzóvá és kevésbé elérhetővé teszik, akkor a nők vagy a munkanélküliségi státust választják, és fogadják el, vagy nem fizetett kisegítő családtagként dolgoznak, vagy teljesen elhagyják a munkapiacot. Hasonló körülmények mellett a férfiak mást választanak: abból a célból, hogy megőrizzenek bizonyos folyó (bejelentett) jövedelmet a család számára, nagyobb eséllyel válnak önfoglalkoztatóvá. A férfiak esetében tehát azért nem érvényesül a magas korrupció munkanélküliséget növelő és foglalkoztatási rátát csökkentő hatása, mert e hatásokat kioltja az a viselkedési minta, amely szerint a magas adórata a magas korrupcióval karöltve vonzóbbá teszi számukra és a munkáltatók számára is az önfoglalkoztatói státust.

Összefoglalás

A tanulmány célja, hogy megmutassa: miként befolyásolják az adóráták, a korrupció szintje és a munkapiac különböző intézményi jellegzetességei a munkapiac különböző szegmenseinek relatív nagyságát a fejlett piacgazdaságokban.

Az erre alapozott empirikus vizsgálatok megmutatták, hogy az adóráták és a korrupció – más munkapiaci intézményi jellemzők mellett – lényeges tényezők a munkapiac látható és nem látható szegmensei relatív nagyságának magyarázatában. E tényezők országok közötti különbségei lényeges magyarázó erővel rendelkeznek mind a munkanélküliségi ráták, mind a foglalkoztatási ráták, mind pedig az önfoglalkoztatók arányának és a rejtett gazdaság arányának országok közötti különbségei magyarázatában. Két munkapiaci szegmens – az önfoglalkoztatás és a rejtett gazdaság – esetében arra is fény derült, hogy az adórátáknak e szegmensek méretét növelő hatásai nem függetlenek a korrupció szintjétől.

A potenciális férfi és női foglalkoztatottak a családban elfoglalt különböző státusuknak megfelelően másként reagálnak az országoként különböző, illetve időben változó feltételekre. Ha a magas adóráták magas szintű korrupcióval párosulva az alkalmazotti státust kevésbé elérhetővé és/vagy kevésbé vonzóvá alakítják, akkor a nők inkább a munkanélküliségbe menekülnek, vagy segítő családtagként csatlakoznak az önfoglalkoztatókhöz, esetleg úgy döntenek, hogy elhagyják a munkapiacot. Ezzel szemben a férfiak, mivel többnyire tőlük várják a család eltartását, rendszerint komoly erőfeszítéseket tesznek, hogy önfoglalkoztatóvá váljanak, illetve azok maradjanak, s ezzel legalább részben megőrizték státusukat a látható gazdaságban.

Magas adórátákkal, korrupct környezettel vagy mindkettővel szembesülve a potenciális foglalkoztatottak számára három egymástól nehezen szétválasztható, esetenként egymásba átnyúló „menedékhely” áll rendelkezésre. Ezek a menedékhelyek a munkanélküliség, az önfoglalkoztatás és a rejtett gazdaság. A potenciális munkavállaló a munkapiac e részei között mozog, sokszor kimutathatóan racionális magatartást követve. Például az önfoglalkoztatói szektorba való belépés vagy kilépés is hozzájárulhat a rejtett gazdaság növekedéséhez, mivel az önfoglalkoztatók számára könnyebb az adócsalás és adóelkerülés, mint az alkalmazottak számára. A magas vállalkozási adó magas szintű korrupcióval párosulva a munkavállalókat kiszoríthatja az alkalmazotti státusból, munkanélkülivé téve őket, vagy kényszerítheti őket, hogy önfoglalkoztatókká váljanak. Ezek a kényszervállalkozók gyakorlatilag még alkalmazottak, de a társadalombiztosítás szempontjából nincsenek bejelentve. Az alkalmazotti státus ilyen átalakítása mind a munkaadók, mind a munkavállalók számára lehetőséget ad az adóelkerülésre és adócsalásra, de a tényezők hasonló kombinációja (magas adó és kiterjedt korrupció) növelheti a nem foglalkoztatottak arányát is, akik az önfoglalkoztatókhöz hasonlóan hajlamosak arra, hogy a rejtett gazdaságban tevékenykedjenek.

Utaltunk arra, hogy a szakirodalom több ismert műve (*Johnson és szerzőtársai* [1999], *Friedman és szerzőtársai* [2000]) arra a következtetésre jutott, hogy a gazdaság rejtett részének mértékét más tényezők mellett nagy súllyal a korrupció súlya határozza meg. Kétségtelen, hogy ezzel kicsinyítették az adórátáknak tulajdonított súlyt, közvetett módon kifogva a szelet azok vitorlájából, akik a gazdaság átlátható működését, gyors növekedését, a magas foglalkoztatási arányt csak alacsony adók mellett tudják elképzelni. E cikk eredményei módosítják ezt a képet. Azt találtuk, hogy a munkapiacok alakulásában a korrupció mértéke sajátos szerepet játszik az adóráták mellett. A munkapiac szereplői legtöbbször mind a két lényeges tényezőt „egymás mellett” figyelembe veszik, de a piacnak vannak olyan fontos szeletei (és itt az önfoglalkoztatói és a rejtett szektorra gondolunk), amelyek esetében a magas adókat a piac szereplői önmagukban talán el is fogadnák, ha azok hasznos felhasználását nem tenné számukra kérdésessé a közélet tisztaságát fertőző kis vagy nagy korrupció.

Hivatkozások

- ACS, Z. J.–ANDRETSCH, D. B.–EVANS, D. S. [1994]: Why Does the Self-Employment Rate Vary across Countries and over Time? CEPR Discussion Paper Series, No. 871.
- ADES, A.–DI TELLA, R. [1997]: National Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic, *Economic Journal*, Vol. 107. július.
- ALM, J.–JACKSON, B.–MCKEE, M. [1992]: Estimating the Determinants of Taxpayer Compliance with Experimental Data, *National Tax Journal*, Vol. 45. No. 1, március, 107–114. o.
- BAKER, D.–GLYN, A.–HOWELL, D.–SCHMITT, J. [2005]: Labour Market Institutions and Unemployment: A Critical Assessment of the Cross-Country Evidence. Megjelent: *Howell, D. R.* (szerk.): *Fighting Unemployment: The Limits of Free Market Orthodoxy*, Oxford University Press.
- BELOT, M.–VAN OURS, J. [2000]: Does the Recent Success of some OECD countries in lowering their unemployment rate lie in the clever design of their economic reforms? IZA Discussion Paper, No. 147. Bonn.
- BERTOLA, G.–BLAU, F. D.–KAHN, L. M. [2002]: Labor market institutions and demographic employment patterns. NBER Working Paper, 9043. Cambridge.
- BLANCHARD, O. [2005]: European Unemployment: The Evolution of Facts and Ideas. NBER Working Paper Series, No. 11750. Cambridge.
- BLANCHARD, O.–WOLFERS, J. [2000]: The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: the Aggregate Evidence, *The Economic Journal*, Vol. 110. No. 1. 1–33. o.
- BLANCHFLOWER, D. G. [2000]: Self-employment in OECD countries, *Labour Economics*, Vol. 7. 471–505. o.
- BLANCHFLOWER, D. G.–OSWALD, A. J. [1998]: Entrepreneurship and the youth labour market problem. A report to the OECD. Dartmouth College, Hannover, NH.
- BREGGER, J. E. [1996]: Measuring self-employment in the United States. *Monthly Labor Review*, Vol. 119, No. 1–2. január–február, 3–9. o.
- DAVERI, F.–TABELLINI, G. [1997]: Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries', IGER Discussion Paper, No. 122.
- DREHER, A.–SCHNEIDER, F. [2005]: Corruption and the Shadow Economy: An Empirical Analysis. CREMA Working Papers No-2006-01. Bázél.
- CHOI, J. P.–THUM, M. [2004]: Corruption and Shadow Economy. *International Economic Review*, Vol. 46. No. 3.
- CSEKŐ IMRE [1991]: Korrupció és hatékonyság. *Közgazdasági Szemle*, 6. sz. 616–643. o.
- CSEKŐ IMRE [1992]: Még egyszer a korrupcióról, a hatékonyságról és más egyebekről. *Közgazdasági Szemle*, 4. sz. 349–357. o.

- ELIAT, Y.–ZINNES, C. [2000]: The Evolution of the Shadow Economy in Transition Countries: Consequences for Economic Growth and Donor Assistance. CAER II Discussion Paper, No. 65. Harvard Institute for International Development.
- ELMESKOV, J.–MARTIN, J.–SCARPETTA, S. [1998]: Key Lessons for Labor Market Reforms: Evidence from OECD Countries Experience, Swedish Economic Policy Review, Vo. 5. No. 2. 205–252. o.
- FRIEDMAN, E.–JOHNSON, S.–KAUFMANN, D.–ZOIDO-LOBATON, P. [2000]: Dodging the grabbing hand: determinants of unofficial activity in 69 countries, Journal of Public Economics, Vol. 76. 459–493. o.
- GALASI PÉTER–KERTESI GÁBOR [1987]: A korrupció terjedése, Közgazdasági Szemle, 9. sz. 1053–1087. o.
- GALASI PÉTER–KERTESI GÁBOR [1988]: Patkányverseny a korrupciós piacon. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz.
- GALASI PÉTER–KERTESI GÁBOR [1991]: A hálapénz ökonómiája. Közgazdasági Szemle, 3. sz. 260–288. o.
- HANOUSEK, J.–PALDA, P. [2002]: Quality of Government Services and the Civic Duty to Pay Taxes in the Czech and Slovak Republics, and other Transition Countries, CERGE-EI Discussion Paper, No. 96.
- YGUN, M. F.–OWEN, A. L. [1998]: Risk, Entrepreneurship, and Human-capital Accumulation. AEA Papers and Proceedings, Vol. 88. 454–457. o.
- JACKMANN, R. [2002]: Determinants of Unemployment in Western Europe and Possible Policy Responses, UNECE's 5th Spring Seminar paper, Geneva.
- JOHNSON, S.–KAUFMANN, D.–SHLEIFER, A. [1997]: Politics and Entrepreneurship in Transition Economies. Working Paper No. 57. The William Davidson Institute, The University of Michigan.
- JOHNSON, S.–KAUFMANN, D.–SHLEIFER, A. [1998]: Regulatory discretion and the unofficial economy. The American Economic Review, Vol. 88. No. 2. 387–392. o.
- JOHNSON, S.–KAUFMANN, D.–ZOIDO-LOBATON, P. [1999]: Corruption, Public Finance and the Unofficial Economy. World Bank Working Paper, No. 2169.
- KAUFMANN, D.–KALIBERDA, A. [1996]: Integrating the Unofficial Economy into the Dynamics of Post-Socialist Economies: A Framework of Analysis and Evidence. Megjelent: *Kaminski, B.* (szerk.): Economic Transition in Russia and the New States of Eurasia. M. E. Sharpe, Armonk, NY.
- KILM [2001]: Key Indicators of the Labour Market. International Labour Organization, Genf.
- KORNAI JÁNOS–ROSE-ACKERMANN, S. [2005]: Tisztesség és bizalom a posztszocialista átmenet fényében. A bizalmat érdemlő állam építése a posztszocialista átmenet időszakában. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest.
- KUZNETS, S. [1966]: Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread, Yale University Press, New Haven.
- LACKÓ MÁRIA [2000]: Do Power Consumption Data Tell the Story? Electricity Intensity and Hidden Economy in Postsocialist Countries. Megjelent: *Maskin E. S.–Simonovits András* (szerk.): Planning, Shortage, and Transformation. Essays in Honor of János Kornai. The MIT Press.
- LACKÓ MÁRIA [2000]: Hidden Economy – An Unknown Quantity? Comparative Analysis of Hidden Economies in Transition Countries, The Economics of Transition, Vol. 8. No. 1. 117–149. o.
- LACKÓ MÁRIA [2003]: Hidden Economy in East-European Countries: the Impact of Tax Rates and Corruption. Belgian Review of Social Security, december.
- LACKÓ MÁRIA [2004]: Tax Rates and Corruption: Labour-market and Fiscal Effects, Empirical Cross-country Comparisons on OECD and Transition Countries, WIIW Research Reports, No. 309.
- LA PORTA, R.–LOPEZ-DE-SILANES, F.–SCHLEIFER, A.–VISHNY, R. [1999]: The Quality of Government. Working Paper, 6727. National Bureau of Economic Research, szeptember.
- LAYARD, R.–NICKELL, S.–JACKMAN, R. [1991]: Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market, Oxford University Press, Oxford.
- LEIBFRITZ, W.–THORNTON, J.–BIBBEE, A. [1997]: Taxation and Economic Performance, Economics Department Working Papers, No. 176. OECD, Párizs.

- LOAYZA, N. A. [1997]: The Economics of the Informal Sector. A Simple Model and Some Empirical Evidence from Latin America, Policy Research Working Paper, World Bank.
- MAURO, P. [1995]: Corruption and Growth, Quarterly Journal of Economics, Vol. 110, 681–712. o.
- MAURO, P. [1998]: Corruption and Composition of Government Expenditure. Journal of Public Economics, Vol. 69.
- MAURO, P. [2004]: The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth. International Monetary Fund, IMF Staff Papers, Vol. 51. No. 1.
- NICKELL, S. [1997]: Unemployment and Labor Market Rigidities: Europe versus North America, Journal of Economic Perspectives, Vol. 11. No. 3. 55–74. o.
- NICKELL, S. [2003]: Employment and Taxes, CESifo Working Paper, No. 1109.
- NICKELL, S.–NUNZIATA, L.–OCHEL, W. [2005]: Unemployment in the OECD since 1960s: What do We Know? Economic Journal, 115. 1–27. o.
- OECD [1998]: The Tax/Benefit Position of Employees. Organization for Economic Co-operation and Development, Párizs.
- OECD [2000]: Employment Outlook. Organization for Economic Co-operation and Development, Párizs.
- OECD [2001]: Taxing Wages 2000–2001. Organization for Economic Co-operation and Development, Párizs.
- OECD [2002]: Benefit and wages, OECD Indicators, Organization for Economic Co-operation and Development, Párizs.
- PLANAS, C.–ROEGER, W.–ROSSI, A. [2003]: How much has Labour Taxation contributed to European Structural Unemployment? Economic Papers, No. 183. European Commission.
- RAJKUMAR, A. S.–SWAROOP, V. [2002]: Public Spending and Outcomes: Does Governance Matter? Working Paper No. 2840. The World Bank, Washington DC.
- RAMA, M.–ACTECONA, R. [2002]: A Database of Labor Market Indicators across Countries. The World Bank, Washington DC.
- RIBOUD, M.–SANCHEZ-PARAMO, C.–SILVA-JAUREGUI, C. [2002], Does Eurosclerosis Matter? Institutional Reform and Labor Market Performance in Central and Eastern European Countries in the 1990s?. Employment Policy Primer, The World Bank, Washington DC.
- ROBSON, M. T.–WREN, C. [1999]: Marginal and Average Tax Rates and the Incentive for Self-Employment, Southern Economic Journal, Vol. 65. No. 4. 757–773. o.
- ROSE-ACKERMANN, S. [1999]: Corruption and Government: Causes, Consequences and Reforms, Cambridge (Mass.), Cambridge University Press.
- SCARPETTA S. [1996]: Assessing the Role of Labour Market Policies and Institutional Settings on Unemployment: A Cross-Country Study. OECD Economic Studies, Vol. 2. No. 26. 43–82. o.
- SCHARLE ÁGOTA [2002]: Tax Evasion as Innovation in Small Business in Hungary. Az Unofficial Activities in Transition Countries: Ten Years of Experience című konferenciára készített tanulmány. Institute of Public Finance, Horvátország, Zágráb, október 18–19.
- SCHNEIDER, F.–KLINGLMAIR, R. [2004]: Shadow Economies around the World: What Do We Know? IZA Discussion Paper, No. 1043. IZA, Bonn.
- SCHULTZ, T. P. [1990], Women's Changing Participation in the Labour Force: A World Wide Perspective. Economic Development and Cultural Change, Vol. 38. 457–488. o.
- SELDADYO, H.–HAAN, J. [2006]: The Determinants of Corruption. A Literature Survey and New Evidence. The European Public Choice Society konferencia, Turku, Finnország.
- SEMJÉN ANDRÁS–TÓTH ISTVÁN JÁNOS [2004]: Rejtett gazdaság és adózási magatartás. Magyar közepes és nagy cégek adózási magatartásának változása 1996–2001. Közgazdasági Szemle, 6. sz. 560–583. o.
- SEMJÉN ANDRÁS–SZÁNTÓ ZOLTÁN–TÓTH ISTVÁN JÁNOS [2001]: Adócsalás és adóigazgatás. Mikro-ökonómiai modellek és empirikus elemzések a rejtett gazdaságról. Elemzések a rejtett gazdaság magyarországi szerepéről. 3. tanulmány, Budapest, MTA KTI, február, 120 o.
- SIK ENDRE [2002]: The Bad, the Worse and the Worst: Guestimating the Level of corruption. Megjelent: *Kotkin, S.–Sajó András* (szerk.): Political Corruption in Transition: A Skeptic's Handbook, Central European University Press, Budapest, New York.

- SMITH, K. W. [1992]: Reciprocity and Fairness: Positive Incentives for Tax Compliance. Megjelent: *Stemrod, J.* (szerk.): Why people pay taxes: Tax compliance and enforcement, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- SPICER, M. W.–LUNDSTEDT, S. B. [1976]: Understanding Tax Evasion, *Public Finance*, Vol. 31. No. 2, 295–305. o.
- STABER, U. –BOGENHOLD, D. [1993]: Self-Employment: A Study of Seventeen OECD Countries, *Industrial Relations Journal*, Vol. 24. No. 2. 126–137. o.
- SVENSSON, J. [2005]: Eight Questions about Corruption. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 19, No. 3. 19–42. o.
- TANZI, V. [1998]: Corruption around the world – causes, consequences, scope and cures. *IMF Staff Papers*, 45. 559–594. o.
- TANZI, V.–DAVOODI, H. [1997]: Corruption, Public Investment and Growth. *IMF Working Paper*, 139. International Monetary Fund, Washington DC.
- TORRINI, R. [2005]: Cross-country Differences in Self-employment Rates: The Role of Institutions. *Labour Economics*, 12. 661–683. o.
- TÓTH ISTVÁN JÁNOS [1998]: A vállalatok pénzügyi fegyelme és növekedési képessége az átalakuló gazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, 12. sz. 1126–1140. o.
- TREISMAN, D. [2000]: The Causes of Corruption: A Cross-National Study. *Journal of Public Economics*, Vol. 76. 399–457. o.
- VODOPIVEC, M.–WORGOTTER, A.–RAJU, D. [2005]: Unemployment benefit Systems in Central and Eastern Europe: A review of the 1990s, *Comparative Economic Studies*, Vol. 47. No. 44. 615–651. o.
- WEBLEY, P.–COWELL, F. A.–LONG, S. B.–SWINGEN, J. A. [1991]: Tax evasion: An experimental approach, Cambridge University Press, Cambridge.
- WEI, S. J. [1997]: How Taxing is Corruption on International Investors? *NBER Working Paper*, No. 6030. National Bureau of Economic Research, Cambridge.

Függelék

Változók, definíciók és az adatok forrásai

Magyarozott változók

- A rejtett gazdaság aránya a hivatalos GDP százalékában. *Forrás: Schneider–Klingmair [2004], Friedman és szerzőtársai [2000].*
- Munkanélküliségi ráta: a munkanélküliek száma a munkaképes népesség arányában, százalék. *Forrás: KILM [2001].*
- Férfiak munkanélküliségi rátája: a férfi munkanélküliek száma a munkaképes férfinépesség arányában, százalék. *Forrás: KILM [2001].*
- Nők munkanélküliségi rátája: a női munkanélküliek száma a munkaképes női népesség arányában, százalék. *Forrás: KILM [2001].*
- Foglalkoztatási ráta: a foglalkoztatottak száma a munkaképes népesség arányában, százalék. *Forrás: KILM [2001].*
- Férfiak foglalkoztatási rátája: a férfi foglalkoztatottak száma a munkaképes férfinépesség arányában, százalék. *Forrás: KILM [2001].*
- Nők foglalkoztatási rátája: a női foglalkoztatottak száma a munkaképes női népesség arányában, százalék. *Forrás: KILM [2001].*
- Önfoglalkoztatók és a nem fizetett családtagok számának aránya az összes foglalkoztatott számában, százalék. *Forrás: KILM [2001].*
- Önfoglalkoztatók számának aránya az összes foglalkoztatott számában, százalék. *Forrás: KILM [2001].*

Magyarázó változók

A változó neve	A változó tartalma, mértékegysége	Forrás
AGR	Mezőgazdasági foglalkoztatási ráta: a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatott arányában, százalék	<i>KILM</i> [2001]; World Development Indicators 2001
ADOEK	Adóék: a személyi jövedelemadó, valamint a munkavállalói és munkáltatói társadalombiztosítási járulékok összegéből levonva a társadalmi transfereket és ennek arányát véve a teljes munkaköltségben az egykeresős kétyermekes családok esetében	<i>OECD</i> [2001]
JOVADO	A legmagasabb jövedelműek jövedelemadó-rátája, százalék	<i>Friedman és szerzőtársai</i> [2000]
VALLADO	A törvény szerinti vállalkozási adó rátája, százalék	<i>Friedman és szerzőtársai</i> [2000], KPMG Corporate tax database
KORRUPCIO	10/korrupciós index: a korrupció szintje 1-től (alacsony) 10-ig (magas)	
KORRUPCIOS index	A korrupció szintje 10-től (alacsony) 1-ig (magas)	Transparency International
SEGELY	A munkanélküli-segélyfolyósítás összetett mérőszáma: hét lehetséges munkanélküliségi időtartamhoz tartozó bruttó helyettesítési arány súlyozott átlaga	<i>OECD</i> [2002], <i>Vodopivec és szerzőtársai</i> [2005]
ILO	Az országok parlamentjei által ratifikált ILO-szabályok száma	<i>Rama-Actecona</i> [2002]
KOORDINACIO	A munkáltatók koordinációjának és a munkavállalók koordinációjának centralizáltság-fokozatai: 1-től (alacsony) 3-ig (magas) együtt	<i>Nickell és szerzőtársai</i> [2005], <i>Riboud és szerzőtársai</i> [2002]
SZAKSZERV	Szakszervezeti sűrűség: a szakszervezethez tartozó bérből élők aránya, százalék	<i>Nickell és szerzőtársai</i> [2005], <i>Riboud és szerzőtársai</i> [2002]
LEFED	Lefedettség: a kollektív szerződéssel rendelkező munkavállalók aránya, 1: 25 százaléknál kisebb, 2: 26 és 69 százalék között, 3: 70 százalék felett	<i>Nickell és szerzőtársai</i> [2005], <i>Riboud és szerzőtársai</i> [2002]
INFL	Infláció rátája, százalék	<i>OECD</i> [2000]
GDP	Egy főre jutó GDP dollárban vásárlóerő-paritáson kifejezve	<i>OECD</i> [2000]

Instrumentális változók

Etnikai heterogenitás mértéke: értéke 0 és 1 között.

Az alkalmazott jog származása: 1, ha angol származású, 0 egyébként. A protestáns vallásúak aránya a teljes népességben.

Szélességi fok: az ország szélességi fokának abszolút értéke 0 és 1 értékek közé skálázva.

Az instrumentális változók forrása: *La Porta és szerzőtársai* [1999].